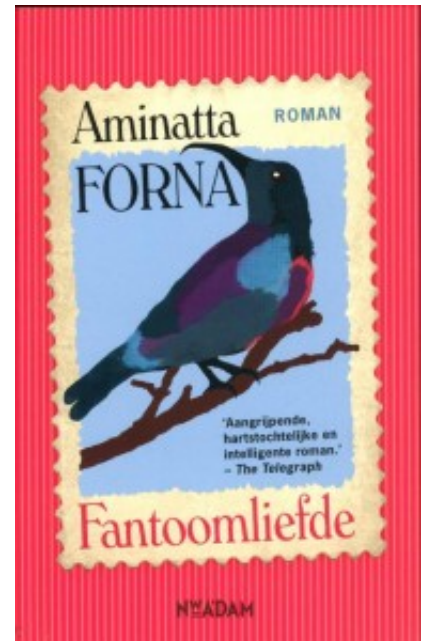

Twee solisten wagen zich aan een quatre-mains

Er werd Marijke een heel mooi maar heel dik boek ter vertaling aangeboden. Een boek waarvan je maar een paar bladzijden hoeft te lezen of je weet zeker: ja, dit wil ik doen, hier kan ik wel een halfjaar mee leven. Maar het waren zo veel woorden dat ze het - ondanks de ruime deadline - nooit alleen zou redden.

Hoewel ze zelden samenwerkt (te eigenwijs), informeerde ze bij Aleid (ook geen samenwerkster pur sang), of zij er iets voor voelde om samen een boek te vertalen. Ook die wist het meteen toen ze het manuscript las. Gewoonlijk beheert ze haar winkeltje het liefst in haar eentje, maar dit boek: ja! Het was nog even spannend omdat ze op hetzelfde moment een andere aantrekkelijke opdracht binnenkreeg, maar gelukkig lukte het om alles mooi in elkaar te passen.

Zo viel deze keer alles op zijn plaats en hebben wij, Aleid en Marijke, ons in het avontuur van een duovertaling gestort, de vertaling van *The Memory of Love*, van Aminatta Forna (Nederlandse titel: *Fantomliefde*, verschenen bij uitgeverij Nieuw Amsterdam). Samen zijn we op reis gegaan naar een land in Afrika, dat ongenoemd blijft maar waarin Sierra Leone te herkennen is.

Het boek

Het verhaal van *Fantomliefde* voert je mee naar een wereld die vrij rustig oogt, de burgeroorlogen zijn achter de rug, maar, zo wordt langzamerhand duidelijk, alles is doortrokken van de verstoorde verhoudingen van vroeger en de keuzes die toen zijn gemaakt. Sommigen stelden zich passief op om letterlijk en figuurlijk buiten schot te blijven, anderen kwamen in verzet en ijverden voor vernieuwing.

Aanvankelijk zijn er twee hoofdpersonen: een oude man die zijn einde voelt naderen en de Engelse psycholoog aan wie hij zijn verhaal vertelt, een soort biecht. Maar gaandeweg dringt zich een derde figuur naar voren: een jonge chirurg die de buitenlandse hulpverleners met argusogen bekijkt, maar zelf aarzelt tussen weggaan of blijven. De levens van die drie mannen en de vrouwen in hun leven raken steeds meer met elkaar verstrengeld: drie in elkaar grijpende liefdesverhalen.

In het begin is het even wennen dat zwarte mensen de norm zijn en dat blanken opvallen. Forna zorgt voor couleur locale zonder inheemse taal, alleen door de mensen en hun leven aan ons voor te stellen. Haar stijl is helder en beeldend, ze gebruikt geen moeizame, compacte formuleringen, maar vertelt soepel en op haar gemak een verhaal waarin ze haar figuren levensecht neerzet. Af en toe gooit ze er een mooie metafoor tegenaan, een *evening* die zich uitstrekt als een *unlit road*, en *It was as if we were trapped on the dark side of a mirror*.

Opmerkelijk is hoe goed, argeloos haast, Forna de heftigheid van het oorlogsgeweld waarmee Sierra Leone te kampen heeft gehad in haar boek verwerkt. Marieke Smithuis schrijft daarover in het *Financieele Dagblad* van 14 januari 2012 dat 'Aminatta Forna in *Fantomliefde* een bijzonder heftig stuk Afrikaanse geschiedenis [kraakt] op een manier die niet voor iedere schrijver is weggelegd'.

Aminatta Forna is de dochter van een Schotse moeder en een vader uit Sierra Leone. Toen ze op school zei dat ze schrijfster wilde worden, vond de decaan dat ze maar vertaalster moest worden. Haar reactie: 'Ik geloof toch dat ik die boeken liever zelf schrijf!' Dat zag ze goed, want haar werk is diverse malen bekroond; *The Memory of Love* won vorig jaar de Commonwealth Writers Prize. Klik [hier](#) voor een radiointerview met Forna.

Het vertaalproces

Omdat we beiden weinig ervaring hadden met duovertalen, hebben we uiteraard overlegd hoe we het zouden aanpakken. Van sommige collega's weten we dat ze elkaar op gezette tijden, bijvoorbeeld eens per week, een afgerond gedeelte toesturen om te bekijken. Dat sprak ons niet zo aan, want allebei maken we eerst zo snel mogelijk een kladversie van de hele tekst - om alle problemen te inventariseren - die we pas na minstens twee maal schaven uit handen geven.

Nadat we het boek in twee gelijke porties hadden verdeeld, leek het ons wel verstandig om als eerste stap ieder één hoofdstuk van onze portie 'af te maken' en dat uit te wisselen. Zo konden we aan elkaar wennen, werden eventuele problemen (stijl, idioom, enz.) concreter en kwamen praktische zaken aan het licht waarover we moesten overleggen. Gelukkig werd duidelijk dat we op één lijn zaten, en zo konden we allebei aan de slag met ons eigen gedeelte. Wat niet wil zeggen dat we ieder voor onszelf zaten te werken. In zeven maanden zijn er ruim 600 mailtjes gewisseld, vooral over probleempjes waarop we werkende weg stuitten: de vertaling van woorden die door het hele boek heen voorkwamen ('ok', 'operatiekamer' of 'operatieruimte'; 'mok' of 'beker'; 'salontafel' of 'lage tafel'), de indeling van het ziekenhuis (welke afdelingen/zalen liggen aan een galerij en welke aan een gang, in het Engels beide *corridor*) en over het al dan niet tutoyeren van de een door de

ander.

Vertaalproblemen

Forna schrijft 'in efficiënt, eenvoudig proza', volgens Marieke Smithuis in haar recensie. Efficiënt, dat zeker, maar daardoor bepaald niet eenvoudig te vertalen. Zelf zegt Fornas over haar taalgebruik: '*... language is a blunter instrument, each word a heavy black strike with a single meaning. To say exactly what you mean, to ask precisely the right question, this is what has to be done. For the bluntness of the language doesn't mean people speak their minds. Rather, they use the spaces to escape into.*'

Eén alinea ter illustratie (een andere is te vinden op de site van boekhandel [Athenaeum](#)):

It is something Kai enjoys. Keeps his fingers dextrous, like a piano player practising scales. And it entertains children. He holds up the single piece of orange peel, the entire skin of the fruit, so it falls into a natural helix, and hands it to the girl pressed up next to him on the bench. He places a segment of the fruit in his mouth, gives the next one to one of the children, sharing the segments out until the orange is finished. The last piece he hands to the girl next to him. When he stands, she stands alongside him. When he walks, she shadows him, one step behind. Bump, scrape, pushing her bamboo walking frame ahead of her. He turns and squats, pushes a forefinger experimentally into the space between her leg and the plaster.

In onze vertaling:

'Dit vindt Kai leuk om te doen. Het houdt zijn vingers soepel, als een pianist die toonladders oefent. En kinderen mogen er graag naar kijken. Hij laat de sinaasappelschil, die heel is gebleven, in een soepele spiraal omlaagkronkelen en geeft hem aan het meisje dat dicht tegen hem aan zit op de bank. Hij stopt een partje van de vrucht in zijn mond, geeft het volgende aan een van de kinderen, waarna hij de partjes uitdeelt tot de sinaasappel op is. Het laatste stukje gaat naar het meisje naast hem. Als hij opstaat, staat ook zij op. Als hij loopt, volgt ze hem als een schaduw, op een pas afstand. Bonk, schraap, zo duwt ze haar bamboelooprek voor zich uit. Hij draait zich om, gaat op zijn hurken zitten en steekt zijn wijsvinger voorzichtig in de ruimte tussen haar been en het gips.'

Wat lastig was: zulke schijnbaar simpele dingen als dat 'heel laten' van die schil, in combinatie met 'laten kronkelen' (twee keer 'laten'). En 'Het houdt zijn vingers soepel' terwijl er eigenlijk nog een keer 'houdt' nodig is omdat er staat *He holds up...* Wat je niet ziet - en wat je ook niet mag zien - is hoeveel hoofdbreken die ene alinea de vertaler heeft gekost: als je het ene woord gebruikt, duw je het andere om, maar dat ene woordje past juist zo goed. Een alinea om telkens naar terug te keren...

Forna gebruikt vrij vaak alliteratie. Meestal lukte dat ook in het Nederlands, maar een enkele keer was er een andere oplossing nodig. Zo werd *effort and emotion* 'moeite en emotie', een anagram, al zal dat veel lezers jammer genoeg ontgaan. Waar nodig stuurden we elkaar bij: soms moest het iets formeler (de stem van de oude man), soms moest het wat vlotter. En als het over operaties en andere medische kwesties ging, was de hulp van een collega van onze mailinglijst die huisarts is onmisbaar.

Coda

Ruim een halfjaar zijn we eraan bezig geweest. De samenwerking is zonder een wanklank verlopen, al vonden we het allebei wel onrustiger dan in je eentje zitten werken. Als je alleen bezig bent heb je zelf alle touwtjes in handen en houd je een goed overzicht. Prettig aan het samenwerken was om op elk moment te kunnen overleggen, bij aarzeling bevestiging van de ander te krijgen, of juist niet, en af en toe eens lekker te kunnen mopperen: het klinkt wel mooi, maar wat zégt ze hier nu eigenlijk?

En gelukkig waren niet al die mailtjes even zwaarwichtig: 'Waarom merk ik nú pas dat ergens in een stuk van zo'n tien regels wel tien keer het woord "weg" voorkomt?' En: 'Hoog tijd om even met vakantie te gaan: ik kom opeens een Engels woord tegen in je tekst: room ipv kamer. ;-)'